

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Ірина Шульга

методистка інклюзивно-ресурсного центру,
викладачка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
E-mail: ira.shulha@tnpu.edu.ua

Ольга Радченко

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
E-mail: yan.olga1208@gmail.com

Євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні зумовлюють зміни у ставленні суспільства до проблеми інвалідності, тому, з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю на отримання якісних освітніх послуг сьогодні активно впроваджується інклюзивна освіта, яка є світовою тенденцією, що забезпечує сталий розвиток держави. Згідно зі статистичними даними Державної служби якості освіти України, за останні п'ять років у нашій державі зросли темпи впровадження інклюзії в закладах загальної середньої освіти: інклюзивне навчання організовано майже у 43 % закладах освіти, що складає 18 тисяч класів [1].

Ефективність упровадження інклюзивної освіти визначається багатьма чинниками, серед яких – сформованість у вчителів інклюзивної компетентності, що включає наявність спеціальних знань, умінь і навичок, а також особистісно значущих якостей, що у сукупності забезпечить готовність до роботи в нових реаліях.

У Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2021 р.), зазначається, що інклюзивна компетентність є однією з обов'язкових, які мають бути сформовані у вчителів, зокрема, вона передбачає здатність до створення необхідних умов, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища; забезпечення в освітньому середовищі сприятливих умов для кожного учня, залежно від його індивідуальних особливостей, потреб та інтересів тощо [2].

Водночас констатуємо, що часто вчителі стикаються із низкою проблем, зокрема, це нестача знань з корекційної педагогіки та спеціальної психології, нерозуміння сутності та цінності інклюзії, психологічна неготовність до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та інші. Це підтверджує необхідність перегляду змісту професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти з урахуванням сучасних пріоритетів.

Актуальність заявленої проблеми підтверджується увагою науковців до її вирішення, зокрема, дослідженню різних аспектів професійної підготовки та перепідготовки педагогів присвячені праці Н. Бахмат, І. Беха, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кравця, Г. Мешко, С. Сисоевої та інших; концептуальні засади інклюзивної освіти розкрито у роботах В. Засенка, А. Колупаєвої, В. Боднара, Е. Данілавичуте, З. Ленів, Ю. Найди, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко, З. Удич, О. Чеботарьової, А. Шевцова; питання формування інклюзивної компетентності педагогів вивчають Л. Антонюк, Ю. Бойчук, К. Бовкуш, О. Бородіна, Г. Давиденко, І. Демченко, О. Казачінер, М. Чайковський, З. Шевців та інші.

Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, сьогодні залишається низка суперечностей і проблем, які стоять на заваді ефективній реалізації інклюзивної освіти, одна з яких стосується якісної підготовки майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, що й зумовило мету статті – розкрити зміст інклюзивної компетентності майбутнього педагога та окреслити шляхи її формування у процесі професійної підготовки.

Передусім звернемось до аналізу змісту понять «компетенція», «компетентність» та «інклюзивна компетентність».

Послугуючись нормативною базою, наведемо визначення поняття, яке зазначене у Законі України «Про вищу освіту»: «компетентність – це здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [3]. У дослідженні вченої З. Шевців окреслено різницю між поняттями «компетентність» і «компетенція», зокрема, «компетенція – це складник компетентності, що позначає делеговані особистості вміння щодо виконання певних видів робіт майбутньої професійної діяльності, тоді як компетентність – сформована готовність особистості і здатність до роботи в інклюзивному середовищі закладу освіти» [4, с. 15].

Інклюзивна компетентність розглядається науковою спільнотою по-різному, зокрема, М. Чайковський пояснює, її як складову професійної компетентності педагога, що включає необхідний обсяг знань і вмінь, які є визначальними для виконання своїх професійних функцій, зокрема, інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до середовища закладу загальної середньої освіти, створення необхідних умов для їх розвитку й саморозвитку [5]. Досліджуючи проблему формування інклюзивної компетентності майбутнього вчителя основ здоров'я, вчені Ю. Бойчук, О. Бородіна, О. Микитюк трактують її як вид професійної компетентності, що забезпечує ефективне здійснення інклюзивної діяльності; це інтегративно-особистісне утворення на засадах інклюзивних знань, спеціальних інклюзивних умінь і навичок, професійних і особистісно значущих якостей, оволодіння здоров'язбережувальними і корекційно-розвивальними технологіями, що зумовлюють готовність до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання [6, с. 4]. На думку, З. Удич, інклюзивна компетентність педагога включає психолого-педагогічну, корекційну і реабілітаційну готовність (світоглядно-теоретична підготовка) та здатність (сформованість мотивації і наявність практичного досвіду) до організації інклюзивного середовища у класі, де навчаються учні з особливими освітніми потребами, що передбачає здійснення відповідного освітнього процесу, взаємодію із усіма суб'єктами цього процесу [7, с. 416].

Нам також імпонують погляди З. Ленів, яка наголошує, що професійні вміння педагогів/фахівців у інклюзивних закладах освіти включають: належне оцінювання особливих освітніх потреб і можливостей дітей; адаптацію та модифікацію змісту навчальних планів і програм; використання допоміжних навчальних технологій; проведення корекційно-виховної роботи з дітьми; планування та реалізацію спільної діяльності різнопрофільних фахівців і батьків; використання «індексу інклюзії» (внутрішньошкільного моніторингу); застосування сучасних новітніх технологій в процесі роботи [8, с. 120].

У контексті дослідження доречно також проаналізувати Професійний профіль інклюзивного вчителя, розроблений Європейським агентством з дослідження особливих потреб та інклюзивної освіти у рамках проєкту «Освіта вчителів для інклюзії» («Teacher Education for Inclusion») (TPL4I), <https://www.european-agency.org/resources/publications/TPL4I-profile>) [9].

Профіль базується на чотирьох групах цінностей, кожній із яких відповідають певні компетентності (знання, ставлення, звички), які мають бути сформовані у педагогів інклюзивного класу:

- *цінування різноманіття* – усі учні відрізняються між собою, але це варто використати як ресурс в освітньому процесі (необхідні компетентності: розуміння сутності інклюзивної освіти; розуміння що таке учнівське різноманіття);
- *підтримка усіх учнів* – віра в те, що кожен учень може досягнути значних результатів (необхідні компетентності: забезпечення академічної, практичної, соціальної та емоційної складових навчання для усіх учнів; застосування ефективних підходів до роботи в різнорівневих класах);
- *робота з іншими учасниками освітнього процесу* – командна робота – важлива складова професійної діяльності вчителів (необхідні компетентності: вміння працювати з батьками/опікунами дитини; співпраця з іншими фахівцями освітньої сфери);
- *особистий професійний розвиток* – особиста відповідальність за власний професійний розвиток та підвищення кваліфікації (необхідні компетентності: здатність до рефлексії; прагнення до постійної самоосвіти та професійного розвитку) [9, с. 92–102].

Ураховуючи все зазначене вище, вважаємо, що формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів має носити системний характер та охоплювати різні навчальні дисципліни у закладі вищої освіти, проте, передусім це завдання реалізується на заняттях з педагогіки та відповідних методик викладання навчальних дисциплін. Тому розкриємо потенціал навчальної дисципліни «Педагогіка», яку вивчають студенти 1–2-их курсів педагогічних спеціальностей ТНПУ.

У змісті дисципліни виокремлено змістовий модуль «Основи інклюзивної освіти» (1 кредит ЄКТС, 30 год.), метою якого є оволодіння здобувачами вищої освіти теоретичними знаннями про основні засади інклюзивної освіти, інклюзивне середовище в закладі освіти; особливості формування команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; документацію в системі інклюзивного навчання тощо; а також передбачено формування системи практичних умінь і навичок.

Для кращого сприймання та засвоєння навчального матеріалу для лекційних занять підготовлено відповідні презентаційні матеріали. Студенти ознайомлюються із змістом основних понять: «інвалідність», «дискримінація», «ізоляція», «сегрегація», «інтеграція», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивний заклад освіти», «індивідуальна програма розвитку» та іншими. Під час практичних занять здобувачі освіти аналізують міжнародну та національну нормативно-правову базу інклюзивної освіти; розв'язують педагогічні задачі, які стосуються розподілу обов'язків між членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; переглядають та аналізують відеофрагменти уроків в інклюзивних класах і занять в ресурсних/сенсорних кімнатах, що сприяє кращому розумінню сутності адаптації та модифікації в освітньому процесі; та особливостей проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з особливими освітніми потребами; вчать проводити своєрідний аудит доступності закладу освіти (відповідність принципам універсального дизайну). Також окреме заняття відводиться на аналіз документації в інклюзивному класі (індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами, індивідуальний навчальний план, документація асистента вчителя тощо).

Вагому роль у підвищенні професійної компетентності та розвитку майстерності майбутніх педагогів відіграє самоосвіта, зокрема, це участь у програмах неформальної/інформальної освіти. Тому студентам пропонується самостійно ознайомитись із безкоштовними освітніми платформами «EdEra», «Prometheus», «Learning Passport», «На урок», «Всеосвіта», «Освіторія», на яких представлені сертифіковані онлайн-курси, що стосуються інклюзивної освіти, інші корисні навчально-методичні матеріали.

Таким чином, у статті зроблено наголос на необхідності формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів, зокрема, шляхом введення у зміст освітніх програм відповідних навчальних дисциплін та/або інтеграції окремих змістових модулів до наявних

дисциплін. На наш погляд, це сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх учителів із врахуванням інклюзивного компонента та забезпечить належну підготовку педагогів до роботи в умовах інклюзії.

Список використаних джерел:

1. За останні п'ять років в Україні кількість учнів в інклюзивних класах зростає вдвічі. *Міністерство соціальної політики України* : веб-сайт. 2021. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20668.html> (дата звернення: 15.10.2022).
2. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста) : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23 грудн. 2020 р. №2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 15.10.2022).
3. Про вищу освіту : Закон України від 1 липн. 2014 р. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.10.2022).
4. Шевців З. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. 44 с.
5. Чайковський М. Є. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : науково-методичний журнал. 2012. № 2. С. 15–21.
6. Бойчук Ю. Д., Бородіна О. С., Микитюк О. М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.
7. Удич З. І. Модель фахової підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу. *Освітній егоцентризм Георгія Філіпчука* : збірник наукових праць / редкол.: Н. Ничкало (голова) та ін. ; упоряд.: Н. Ничкало, О. Боровік. Київ : Богданова А. М. 2016. С. 416–417.
8. Ленів З. П. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. № 28. С. 119–125.
9. Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження / О. Федоренко та ін. Київ : ФОП Парашин, 2020. 122 с.